

A PÉCSI SZÉKESKÁPTALANRÓL – NÉMETÜL
Tamás Fedeles: *Die personelle Zusammensetzung
des Domkapitels zu Fünfkirchen im Spätmittelalter
(1356–1526)*,

UNGARISCHES INSTITUT, REGENSBURG, 2012.

A magyar tudományosság számára igen fontos, hogy a hazai történelemről, kultúráról való ismeretek idegen nyelven a külföldi olvasóhoz is eljussanak. Ezt a feladatot látják el a németországi Magyar Intézet (Ungarisches Institut) kiadványai is. Hogy csak a középkortörténet területén maradjunk, számos, ma már klaszszikusnak számító szerző – pl. Bogyay Tamás, Vajay Szabolcs, Csóka J. Lajos – műveinek kiadását követően 1997-ben a Magyar Intézet gondozásában jelent meg M. G. Kellner könyve a 10. századi magyar hadjáratokról, Varga Gábor munkája 2003-ban a 10–13. századi Magyarország és a Német Birodalom kapcsolatairól, 2012-ben pedig Fedeles Tamás művét vehette kézbe a németül olvasó közönség a pécsi székeskáptalan személyi összetételéről.

Pécsett a középkorkutatás erős szegedi vonatkozásokkal rendelkezik, hisz a pécsi egyetem történésztanárai közül többen Szegeden szereztek doktori fokozatukat. A jelen könyv szerzője, Fedeles Tamás is a Tisza-parti városban doktorált 2005-ben. Doktori értekezésével a pécsi székeskáptalan történetének 1354 és 1526 közötti szakaszát dolgozta föl. A káptalan történetének első szakaszát Koszta László tekintette át, Fedeles Tamás tehát az általa megkezdett utat folytatta. Fedeles Tamás doktori dolgozata 2005-ben Pécsett jelent meg magyarul *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354-1526)* cím alatt (Pécs Története Alapítvány). A könyv német nyelvű változata Bagi Dániel fordítói munkáját dicséri.

Műve elején a szerző alapos áttekintést ad a káptalanok nemzetközi kutatásáról. Ezután a magyar nyelvű szakirodalmat ismerteti a 20. század elejétől a 21. század elejéig, Rimely Károly munkásságától Marie-Madeleine de Cevins magyarul megjelent könyvéig. A szerző egyébként a kötet német változatához a magyar nyelvű könyvének megjelenése után napvilágot látott szakirodalmat is felhasználta, például a csanádi kanonokok egyetemjárásáról Tóth Péter által 2007-ben írt tanulmánya is találunk benne hivatkozást.

Fedeles könyvéből megtudhatjuk, hogy a pécsi kanonokok száma 40 körül mozgott, így ez az intézmény Magyarországon a legnépesebb káptalanok közé tartozott, európai viszonylatban pedig átlagosnak volt mondható. Az itáliai és dél-francia káptalanok közel ennyi tagot számláltak, míg Észak-Franciaország-

ban és Angliában voltak nagyobb káptalanok, bár Angliában is csak a három legnagyobb káptalan (Lincoln, Salisbury, Wells) volt 40 tagnál népesebb. A német nyelvű, valamint a német kultúra iránt érdeklődő olvasó számára fontos lehet a magyar viszonyok németországi káptalanokkal való összevetése. Pécshez hasonlóan 40 körüli vagy 40 alatti kanonoklétszámot mondhatott magáénak Augsburg (40), Trier (40), Lübeck (39-40), Bamberg (34) és Speyer (35). Alig haladta meg a 40-et Mainz (42) és Münster (41) kanonokjainak létszáma. Ennél népesebb volt Köln (70-71), Lüttich (60), Würzburg (54) és Halberstadt (52) káptalanja.

A káptalan tagja volt a prépost, a lektor, a kántor, az olvasókanonok. A szerző végigvezet a feladataikon, és bemutatja, hogy a pécsi káptalanban melyik csoportból hány személyt ismerünk az adott korszakban, milyen származásúak voltak, hogyan jutottak hozzá a javadalmukhoz, milyen előmenetelre tettek szert. Ami a kanonokok származását illeti, a magyar káptalanokban nem határozták meg az egyes társadalmi rétegek előjogát. Németországban látunk erre példákat. Áttekintést találunk a kanonokok tanultságáról is, megtudhatjuk, hányan jártak közülük egyetemre.

Megtudhatjuk továbbá, hogy milyen arányban folytattak egyetemi tanulmányokat a káptalanok javadalmazottjai. A külföldi tanulmányok kapcsolatépítés szempontjából is hasznosak voltak. Goeswin von Hueven 1412-ben, a bécsi egyetemen ismerhette meg Tamásfalvi Miklóst, és bizonyára ennek az ismeretségnek köszönhető, hogy a holland tudós javadalmat szerzett Pécsen. Az egyetemen tanult kanonokok több mint egyharmada, 27 fő szerzett akadémiai fokozatot, mielőtt elnyerte volna a javadalmát. A nemesek és polgárok számára a családi kapcsolat és a magas rangú pártfogó tette lehetővé a tanulmányokat. Garázda Péter itáliai tanulmányait rokonai, Janus Pannonius és Vitéz János támogatták.

20 személy akkor kezdett el tanulni, amikor már pécsi kanonok volt. Goeswin von Hueven a pécsi javadalom birtokosaként Kölnben folytatta tanulmányait 1412-től. 30 személyről nem lehet tudni, hogy mikor végezte egyetemi tanulmányait. A pécsi kanonokok tanulmányainak ideje egy és huszonöt év között ingadozik. A magisteri fokozatot hat év alatt lehetett megszerezni. A pécsi diákok 66 százaléka zárta le tanulmányait akadémiai fokozattal, ami európai összehasonlításban kiemelkedő. Orvosdoktor egy volt köztük, Goeswin von Hueven. Európai viszonylatban sem volt gyakori, hogy kanonok orvosi végzettségű volt.

A javadalom megszerzésében fontos szerepet kaphatott a tekintélyes rokon, aki maga is egyházi személy volt, pl. Vilmos bíboros mögött ott állhatott nagybátyja, VI. Kelemen pápa. Nagy jelentősége volt a tekintélyes nemzetséghez való tartozásnak és a személyes baráti kapcsolatoknak, közös diákoskodásnak is. Mohorai Vidfi Miklós bécsi diákoskodása idején ismerte meg Aeneas Silvius Piccolominin, a későbbi II. Pius pápát, akitől a pécsi kispréposti kinevezését megkapta. Janus Pannonius ugyancsak kapcsolatban állt még Aeneas Silvius Piccolominivel. Szat-

mári György pécsi püspök támogatta Hagymási Bálint bolognai tanulmányait, aki később pécsi kanonok lett. Hagymási egyébként Valentinus Cybeleius néven írta irodalmi műveit.

Megismerkedhetünk a pécsi humanistákkal: Janus Pannonius mellett olvashatunk Garázda Péterről, aki Firenzében megismerkedett az újplatonista Marsilio Ficínóval. Janus utódja, Szatmári György püspök humanista kört alakított ki maga körül. Szatmári barátja volt a velencei Hieronymus Balbi, aki Lajos királyfi és Anna királylány nevelője lett. Mihály általános helynök, Kakas János, Brodarics István, Oláh Miklós, az erdélyi szász Piso Jakab ugyancsak élveztek javadalmat Pécssett.

Bizonyos esetekben segíthetett a javadalomhoz jutásban, hogy valaki a káptalanhoz tartozó területről vagy Pécsről származott, vagy kapcsolatban állt a pécsi püspökkel vagy más főpappal. Adott esetben egyházi teljesítményért juttatott ellenszolgáltatásként kapták meg a stallumot. Ennek a kategóriának azok teszik ki a legnépesebb csoportját, akik a pápai kúriában tevékenykedtek, és pápai adományozás során kaptak stallumot: a szerző 20 személyt sorol közülük. Érdemes megemlíteni Skót Menyhértet – Melchior Scotus Pannoniust –, aki II. Gyula pápa asztaltársa volt. A javadalmazottak között olyanokat is találunk, akik uralkodók rokonai voltak, királyokkal álltak kapcsolatban.

Kanonokok gyakran álltak uralkodó szolgálatában Európa más országaiban is – Angliában, Skandináviában – és Magyarországon is. Pécsi kanonokok közül azonban 20 személyről mutatható ki, hogy a királynak tett szolgálatokért kapták a pécsi javadalmat. Az Anjou-kortól a Jagelló-kor végéig Zsigmond király idejében volt a legtöbb, uralkodói szolgálatban álló pécsi javadalmazott. A pécsi kanonokok közül 21 személy lett püspök vagy érsek, közülük 14-en álltak a király szolgálatában.

A káptalanba való bekerülésnél leginkább az egyházi kapcsolatnak volt szerepe, ezt követte a személyes összefonódás és a területi kapcsolat. Jelentősége volt az uralkodó szolgálatának is. Kevésbé volt jelentős a családi kapcsolat és az uralkodói kegyelem. A szerző azonban óvatosságra int, hiszen a javadalom odaítélésének hátterében nem egy esetben különböző kapcsolatok hálózata állhatott.

A klerikusok között megkülönböztették az alsó és felső fokozatokat: az alsóhoz tartozott az osztiárius, lektor, exorcista, akolitus, a felsőhöz a szubdiakónus, diakónus, presbiter. A kanonokoknak nem kellett föltétlenül felszentelt papoknak lenniük. A vienne-i zsinat szerint (1311-1312) a kanonoknak legalább szubdiakónusnak kellett lennie ahhoz, hogy szavazati joga legyen a káptalani gyűlésen. Trierben azonban, a 13. században csak diakónus lehetett a székeskáptalan tagja. Pécssett 80 kanonokról tudható a fokozata, ez 20 %-nak felel meg. Többségük valószínűleg felszentelt pap volt. Paul von Głowino 1445-ben lett pécsi kisprépost, később lett szubdiakónus, diakónus, majd presbiter. Eszerint Pécssett nem volt kötelező szubdiakónusnak lenni ahhoz, hogy valaki bekerüljön a székeskáptalanba. Angliában csak kevés kanonok

vett részt a lelkipásztori szolgálatban, a brixeni kanonokok azonban a 15. században általában plébánosként tevékenykedtek. Pécssett 19 kanonok (5 %) volt plébános.

A pécsi székeskáptalan a 13. század második évtizedétől a 19. század utolsó negyedéig hiteles helyként működött. (1874-ben szűntek meg a hiteles helyek.) Az olvasókanonok (lektor) volt a hiteleshely és az iskola vezetője is, a prépostnak is ő volt a helyettese. Magyarországon nem volt előírás, hogy az olvasókanonok egyetemi tanulmányt folytasson: a vizsgált korszakon belül Fedeles 17 olvasókanonokot talált – lásd a könyv végén a táblázatot –, közülük háromról igazolható, hogy tanult egyetemen, és ketten szereztek akadémiai fokozatot. A notariusok feleltek az oklevelek fogalmazásáért. Ők Mezey László szerint vagy nem voltak klerikusok, vagy alacsony fokozatot töltöttek be. Koszta László szerint azonban a 14. századi jegyzők fiatal, jogban járatos klerikusok voltak.

A kanonokok kötelezve voltak rá, hogy székhelyükön tartózkodjanak. Igazolással – pl. tanulmányok végzése, pápai szolgálat – azonban hosszabb ideig is távol maradhattak. A javadalomhalmozás régi problémája volt az Egyháznak: már a khalkédóni zsinat foglalkozott vele (451), későbbi zsinatok is tárgyalták. Pécssett 1354 és 1439 között 376 kanonok közül 120 halmozott javadalmat. Vilmos bíboros tíz javadalmat is élvezett egyszerre.

A kanonokok életfeltételeiről, mentalitásáról is olvashatunk. A pécsi székeskáptalan prépostja évi 300 forint jövedelmet élvezett. Fedeles összehasonlításként megadja más székeskáptalanok prépostjainak évi jövedelmét is. A legtöbbet az egri prépost kapta – 480 forint – a legkevesebbet a boszniai és a szerémségi, 70 forintot. A yorki székeskáptalan dékánjának évi 720 forint volt a jövedelme. Analógiák alapján valószínű, hogy a káptalan egyes tagjai különböző jövedelmeket élveztek. Fedeles Tamás betekintést enged a kanonokok mindennapi életébe, mentalitásába is. A vizsgált időszakban két kanonokról tudunk, akik megházasodtak. Bizonyára alacsonyabb rendet töltöttek be. Ágyasi kapcsolatokról nincs tudomásunk.

A kanonokok mentalitását érzékeltetik a következő esetek: Szatmári György püspök humanista köréről tudjuk, hogy *symposionokat* rendeztek. 1516-ban Mihály vikárius házában vita zajlott a bor, illetve a víz hívei között. Hagymási Bálint kanonok versben állított emléket ennek a vitának. Janus Pannonius megverselte Baioni István kanonok római vadászkalandját. Arra is van példa, hogy kanonokok erőszakosan léptek föl birtokvita ügyében. Kanonokok könyveiről is olvashatunk. Handó Györgynek 300 kötetes könyvtára volt, Garázda Péter is rendelkezett könyvgyűjteménnyel. Kornis Mihály könyveiről végrendeletéből tudunk, amit már veszprémi kanonokként tett.

A pécsi kanonokok közül aránylag kevés – 14 – lett püspök, a pécsi püspökök közül is csak Kálnói András, a mohácsi csata után pedig Brodarics István kerültek ki a pécsi székeskáptalan soraiból. 30 kanonok más káptalanban folytatta a

pályafutását. Ketten választották a szerzetesi hivatást. Egy Imre nevű kanonok a pestisjárvány idején tett fogadalmat, hogy pálos szerzetes lesz. Később engedélyt kapott, hogy kevésbé szigorú rendbe lépjen.

A kötet végén számos táblázat segíti a tájékozódást, a kanonokok névsorba szedett életrajz-sorozata pedig önmagában is könyv terjedelmű alkotás. A szerző fontosnak tartja, hogy mindegyik káptalanról készüljön arkontológiai és prozopográfiai áttekintés. Ezen munkák alapján születhetne egy összefoglalás Magyarország egyházi középrétegéről. Ez a munka megkívánná a szomszéd országok egyháztörténezeivel való együttműködést. Hozzátehetjük: Fedeles Tamás könyvének megjelenése óta a káptalanok kutatása tovább folyik. 2014-ben jelent meg Kristóf Ilona könyve, mely az *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440-1526)* címet viseli. Ugyancsak 2014-ben jelent meg C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint, Mikó Gábor könyve, *A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421 – 1425)*. Az esztergomi székeskáptalanról C. Tóth Norbert friss könyvét veheti kezébe az olvasó (*Az esztergomi székeskáptalan a 15. században*, I. Bp. 2015), G. Tóth Péter pedig 2015 tavaszán védte PhD-értekezését, *A csanádi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)* címen.

Halmágyi Miklós